

ԻՄՐԱԳՐԱԿԱՆ

Մ Ե Ծ Ս ՈՒ Գ Շ

Ո՛րքան անակնկալ նոյնքան անզուրկ է հարուածը որ կ'իջնէ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ գլխուն և ազգին սրտին՝ Ն. Ս. ()ծուրթեան Տ. Տ. ԽՈՐԷՆ Սրբազնազոյն Կաթողիկոսի վախճանումով։

Այս կորուստը, որ իրերու բնականոն դրութեան և ազգային կեանքի աւելի խաղաղ կոյտութեան մէջ պատահած ատեն իսկ պիտի համարուէր մեծ դժբախտութիւն մը, ներկայ պայմաններուն մէջ իրապէս անկշռելի աղէտքի մը կսկծանքով կ'ազդէ ամէնուս։ Եթէ շուտովմը, որուն մատնուեցանք ազգովին եօթը տարիներ առաջ, Գէորգ Ե.ի վախճանման ի լուր, համեմատաբար աննշան էր քան այն վիճակը որուն ենթարկուած ենք ահա այս պահուս, կարելի է ըսել սակայն թէ ատոր գլխաւոր պատճառը ինք ողբացեալ Հայրապետն էր նոյն իսկ։ Իրեն նման իմաստուն, կորովի, առանց աղմկալից լինելու ճշմարտապէս զործունեայ և Մայր-Աթոռոյ կարիքներուն և միջոցներուն խորապէս ծանօթ և փորձառու զործիչի մը ներկայութիւնը իշխածնի մէջ, Տ. Տ. Մեսրոպ, Բագաւրատ, Գարեգին, Մատթէոս և Գէորգ արքեպիսկոպոսներու հետ, մեծ ապահովութիւն կ'ազդէր ամէնուս։

Այս հինգերէն մին այժմ վախճանած՝ միւսը բացակայ, ստոյգ է թէ մնացեալ երեքը փոքր ոյժ մը չէ որ կը ներկայացնեն, թէ՛ առանձնապէս և թէ՛ միասնաբար մասնաւանդ. բայց վստահ ենք թէ մենէ շատ աւելի իրենք է որ կը զգան և կը խոստովանին թէ ի՛նչ կարևոր արժանիք մըն էր որ պակսեցաւ այսօր Հայ Եկեղեցւոյ կեդրոնին մէջ՝ անհետացումով այն ազնիւ, շնորհալի և բանիմաց հոգևորականին, որ վաղամեռիկ Վեհը եղաւ։

Անճիշդ չենք գտներ այդ որակումը իրեն համար. վասնզի թէև վաթսուն և հինգամեայ արդէն, ինչ որ ծերութեան սեմէն բաւական ներս անցածի մը տարիքն է ինքնին, բայց այնքան առողջ էր և իր նրբաւարտ հասակին պարթեական շնորհով այնքան գրաւիչ, իր ժպտազին դէմքին քաղցրութեամբը այնքան օծուն, իր խօսուածքին հրապոյրովը այնքան սիրելի որ, քան զինքը արդէն տարէջ բոլոր միւսներուն մէջ իրօք և արդեամբք երիտասարդի մը ապաւորուածութիւնը կուտար ամէնուն։

Բայց ինչ որ զինքը շատ կանուխէն պատկառելի դարձուցած էր ամէնուն, իր ծանրախոհ բնավորութիւնը և ազնուական վարուեցողութիւնն էր այն։ Ամբողջ միաբանութեան մէջ ամենէն զարգացեալներէն չէր ինքը, չլինելով համալսարանաւարտ, իբրև կրթական զործիչ և զրական միտք ևս՝ առաջիններէն չէր եղած բնաւ. բայց բան մը կար իր վրայ, վեհութեան հաւասար շնորհ մը, որ պատկառելի կ'ընծայէր զինքը ամէնուն, Մայր Աթոռէն ներս և դուրս։ Այդ շնորհը համեստութիւնն էր, իր ուղղամտութեան, աշխատասիրութեան և նուիրումի ոգիին հետ. բարեմասնութիւններ զորս երկար ատեն փայլեցուցած էր

արդէն իբրեւ վիճակաւոր Երեւանի կամ Արարատեան Թեմին, որ Հայ եկեղեցւոյ ամենէն ընդարձակ և կարևոր Առաջնորդութիւնն է, և զորս յետոյ բարձրագոյն աստիճանով պիտի ի հանդէս բերէր Հայրապետական Աթոռին վրայ:

Աւելի երջանիկ ժամանակներու մէջ, մեր մեծագոյն կաթողիկոսներէն մին պիտի ճանչնա՞ր արդեօք զինքը պատմութիւնը. հարցում մըն է այս, որուն թերևս կարելի չըլլայ պատասխանել. բայց ինչ որ որոշ կերպով և շեշտակի հնար է ըսել, սա է թէ ներկայ ժամանակաց զԺախտութեանց և դժուարութեանց փորձաքարը իրական մեծութիւններ յայտնեց իր մէջ:

Այդ մեծութիւններէն մին եղաւ ապահովաբար իմաստութիւնը Հայաստանի Կառավարութեան հանդէպ վերաբերմունքին, որուն մէջ գլխաւոր ճշգիւ զործադրել «Զկայսերն կայսեր և զկատուծոյն Աստուծոյ» տայու աւետարանական պատուէրը: Անուղիղ պիտի չըլլար ըսել թէ Հայ եկեղեցին իր գոյութեան ամենէն դժուարին հուներէն մէկէն իր անցքը իրեն կը պարտի գլխաւորաբար: Երկրորդ մեծութիւն մը իր վրայ՝ այն չերմ, անդանդազ և անխոնջ հետաքրքրութիւնը եղաւ, որով շանաց և կարող եղաւ Ելմիածինը, իր այս աննախընթացօրէն պարտասած և նկուռ վիճակին մէջ ալ, կենդանի և կապուած պահել ամբողջ Հայութեան հետ, անոր ներկայ արտահայած, տարասփիւռ և մեծ մասամբ անկազմակերպ վիճակին մէջ. «Հօտն ու Հովիւր» պատիւրը ամենապաշտօնային պատշաճեցումով մը պիտի վայելէր իր հայրապետական վեցումեակի գաղափարին:

Շարունակ յարաբերութեան մէջ պահեց ինքզինքը իր ցրուած Հօտին ամենահեռաւոր և ամենէն փոքրիկ բեկորներուն հետ անպամ, ներսէս Ե. Աշտարակեցիին նման ինքնին զբաղելով անոնց բոլոր խնդիրներով և սրբատու կոնդակներով և հայրապետական ինքնագիր նամակներով, զորս ինքն իսկ կը զրէր և կը մեքենայրէր, տալով ամէնուն իր հրահանգներն ու խրատները: Իր այդ հօտասէր Հովիւի զգացումովն էր որ վերջերս խորհեցաւ Թեմական տեսակէտով մաս առ մաս գէթ կազմակերպել Եւրոպայի Հայութիւնը, սկսելով Մարտէյէն, համաձայն իր նախորդին օրով կազմուած ծրագրին, որուն երկնողներէն մին արդէն ինքն էր եղած այն ատենէն, այն ատեն մեր մատուցած տեղեկաւորին համեմատ: Նոյն այդ զգացումովն էր դարձեալ որ ձգտումն ունեցաւ վերակազմելու Մայր Աթոռոյ նախնային հին դրութիւնը, որ, երբեմն, Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան կազմակերպութենէն յետոյ իրաւամբ աւելորդ նկատուած, այժմ, անոր նուազումէն վերջ, շատ աւելի իրաւամբ անհրաժեշտ կը դառնար, Սփիւռքի հաստուածներուն միջև նախ և յետոյ անոնց ու Մայր Աթոռոյ միջև միութեան իբրեւ զերազանց միջոց մը:

Մեծութեան ուրիշ կարևոր գիծ մը իր նկարագրին վրայ՝ աշխարհահայեացքի այն իմաստուն ողջութիւնն էր, որով միշտ ուզեց առնչութեան մէջ պահել բազում տեսակէտներով թերևս տկարացած իր Իշխանութիւնն ու Եկեղեցին ընդհանուր քրիստոնէական շարժումներուն հետ, իր նախորդին պէս ներկայացուցիչներ զրկելով Եկեղեցական Համաժողովներուն, յնդհանուրն ևս չը կորսնցնելու համար Մայր Աթոռոյ հմայքը, զոր գլխաւոր մասնաւորաբար այնքան բարձր պահել Մայր Աթոռոյ ստորադաս միւս եկեղեցական Աթոռներէն, Կիլիկիականին, Երուսաղէմականին և Պոսականին հանդէպ:

Իր այդ աշխարհայեացքին ամենէն զրաւիչ մէկ կողմը ևս եղաւ՝ իր ներկային զգացումովը սրտաբեկ և ապագային խորհուրդովը մտահոգ Հայութեան ազգային բարոյականը բարձր պահելու իր ճիգը՝ խանդավառող ներգործութեամբը պատմական մեծ յիշատակներու, որոնց մեծագոյնը եղաւ Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան տասնհինգերորդ դարադարձի տօնը։ Այդ առթիւ ձեռք բերուած շքեղ յաջողութիւնը որ արդարեւ այնքան կադէուրիչ եղաւ ազգին լրութեան համար, մենք մանաւանդ գիտենք թէ ո՞րքան սփոփարար եղաւ ամէն օր նոր վէրքերով արիւնող իր սիրտին համար։

Իսկ իր անունը պատմութեան յանձնարարող իրապէս ամենէն մեծ գործը պիտի ըլլար անտարակոյտ Հայ Եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան ձեռնարկը, բարեգէպ՝ անշուշտ իբրեւ մտածում, երբ նկատի առնուի իրուի ազատութիւնը, որուն մէջ պիտի կատարուէր ան, ամէն տեղ կրօնական խնդրոց հանդէպ պետութեանց ցոյց տուած ձեռնպահութեան հետեանքով, բայց ստուգապէս փափուկ, երբ խորհուի մեր ազգային կեանքի ներկայ այդ մասին թերեւ ոչ այնքան ձեռնտու պարագայից վրայ։ Եւ սակայն, այնքան խոր էր մեր համոզումը իր ողջմտութեան մասին, որ վստահ էինք թէ պիտի կարենար ցոյց տալ կերպ մը անպատճառ՝ գործը բանաւոր ճամբով իր լուծումին յանգեցնելու համար։

Զեռուէն միայն դիտուած այս քանի՛ մը մեծ գիծերը կրնան արդէն ցոյց տալ թէ որքան ծանր է կորուստը զոր Ազգն ու Եկեղեցին կը կրէ իր մահովը, մօտէն և մտերմութեան մէջ իր կեանքն ու գործունէութիւնը այս վերջին վեց-ամեակին մէջ ճանչցուած զրիչ մը վստահ ենք թէ լեցունկ արժանիքի Բ՛նչ յայտնութիւններ պիտի մատնանշէր իր վրայ։ Այսպէս կամ այնպէս, անհուն է վիշտը որ կը համակէ ամէնքս միայն այն մտածումին առջև թէ ոչ ևս է ան. և այս՝ իր անձին տեսակէտովը նախ, այսինքն իրեն նման մեծարժէք Հայրապետէ մը զրկուելուն համար, և յետոյ Մայր Աթոռոյ և Եկեղեցւոյ տեսակէտով, այսինքն նկատի առնելով փափուկ կացութիւնը ուր կը գտնուին Մայր Աթոռը, Եկեղեցին և Ազգը։

Իմաստութիւն միայն պիտի ըլլար անշուշտ չկորսցնել այս երկրորդ մասին յատկապէս որ և է լաւատեսութիւն՝ շարունակելով վստահութիւնն Հայաստանի Կառավարութեան բարեկամութեան և ազգին լրջմտութեան մասին, որոնք այնքան զեղեցիկ կերպով ի յայտ եկան Գէորգ Ե.ի մահէն մինչև ողբացեալ հոգելոյս Հայրապետին ընտրութեան օրերը։ Բայց ամենէն աւելի անհրաժեշտ է որ Սփիւռքը իր Աթոռներով, Թեմերով, Ժողովներով և Ժողովուրդով պահէ իր յարգալից դիրքը Ելմածնի զաղափարին հանդէպ. գահակալը չկայ ժամանակի մը համար անշուշտ, բայց կը մնայ գահը, իր շուրջը ունենալով իրեն նուիրեալները։ պէտք է պատկառ մնալ այն բոլոր տնօրինութիւններուն, որոնք եղած են որ և է գործի և խնդրի մասին հանգուցեալ Հայրապետին օրով, պէտք է զգուշանալ իրաւանց և իրաւասութեանց որ և է խնդրի յարուցանելէ և հանրային կարծիքի վրդովում յառաջ բերելով դժուարացնելէ գործը Գերագոյն Հոգևոր Խորհուրդին և Տեղակալին, որոնք, անշուշտ որ և է ուրիշներէ աւելի խելամուտ և իրազեկ՝ ընդհանուր կացութեան, կը կատարեն կարևորը գիտակցօրէն և սիրովն Ազգին և Եկեղեցւոյն։

Այս կը պահանջեն երանանքորհ հանգուցեալին յիշատակին յարգանքը և Ազգին ու Եկեղեցիին օգուտն և պատիւը:

«Էջմիածնի ոսկի սիւնը...»

Միտքս ընազդօրէն կ'երթայ դարձեալ աշուղական տաղին, գոր չեմ գիտեր թէ սիրտ ունի՞ն հիմակ հոն մարդիկ երգելու, լալու համար Ազգին հոգևոր Տէրն ու սիրելի Հայրը. չենք գիտեր նոյն իսկ թէ ե՞րբ կատարուեցաւ իր յուզարկաւորութիւնը, որուն մասին՝ հակառակ սովորութեան՝ լռած էր զուժկան հեռագիրը. այդ զանցառութիւնը հետեա՞նք էր արդեօք իր սուգին հոն յառաջ բերած ցնցումին. ա՞յդ պատճառով էր արդեօք դարձեալ որ, ատեն կամ միշտ չունենալով, Գեր, Խորհուրդը մեզի էր թողած զոյժը ընդ ամենայն կողմանս հաղորդելու պարտականութիւնը:

... Գրեիք կը գողգոջէ մատնեղուս մէջ, մինչ սիրտս կը լեցնէ տրտմութեան մովքը. ու մշուշի մը մէջէն նշուլող իր գէմքին առջև, որուն վրայ կը ճանչնամ իր անոյշ բարբին, մաքուր նկարագրին և ազնուական հոգիին պապկերը, երբեմնի օծակից եղբօր և լծակցի, և յետոյ հոգևոր որդւոյ և աշակցի բայց միշտ հիացողի հոգւոյս խորէն իրեն ուղղուած նուազ ձայնս է որ կը լսեմ իմ մէջս — «Սո՛ւրբ Հայրապետ...»:

★ ★ ★

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Վ Ա Ն Ն Օ Թ Ե Ր

(ԲԱՆԱԳՐԱՅԻՆ ՍԻՈՆԻ 1932 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ ԹԻԿԵՆ)

- 1873ին ծնած ի Թիֆլիս.
- Ընթացք աւարտած Ներսէսեան Դպրանոցի.
- Ազատ ուսանող Համալսարանի ի Ժընէվ.
- Ուսուցչական գործունէութիւն ունեցած Թիֆլիսի շրջանակին մէջ.
- 1901ին վարդապետ ձեռնադրուած Սեւանի մէջ, և ընդհուպ առաջն. փոխանորդ Նոր Պայազիտի.
- Աչքառու գործունէութիւն ունեցած կալուածներու գրաւման խնդրոց ատեն, և այս պատճառաւ աքսորուած.
- Վերոնդով Ռաշքովի ատեն կը դառնայ աքսորէ և կը շարունակէ Նոր Պայազիտի պաշտօնը.
- 1910ին Ժողովրդական ընտրութեամբ, փոխ-թեմակալ կ'ընտրուի Երեւանի.
- Նոյն տարւոյ Սեպտ. 19ին եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Իզմիրեան կաթողիկոսէ.
- 1920ին Հայրապետական նուիրակ կ'երթայ Ամերիկա.
- 1923ին կաթողիկոսական Տեղակալ կը կարգուի, պահելով հանդերձ Երեւանի պաշտօնը.
- Ընդհուպ կը թողու Երեւանի պաշտօնը, և Էջմիածին կը փոխադրուի իբրեւ Տեղակալ և լուսարարապետ.
- Տ. Գեօրգ. Ե. ի վախճանումէն վերջ, իբրեւ Տեղակալ կը նախագահէ Հոգեւոր Գերագոյն Խորհրդին.
- 1932 Նոյեմ. 10ին, Ազգ. Եկեղեց. Ընդհ. Ժողովէն կ'ընտրուի Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, և յաջորդ օրը կ'ընդունի օծում հայրապետական.
- Իր ձեռնադրած եպիսկոպոսներն են. Թաղէոս եպս. Էջմիածնի վանական, Յովսէփ եպս. Ամերիկայի համար, Մամբրէ եպս. Սիլուենեան առաջն. փոխանորդ Եփրատսի, Մամբրէ եպս. Գալֆայեան առաջն. Տեղապահ Ամերիկայի.
- 1938 Ապրիլ 10ին կը վախճանի: